

de Sportwereld

NUMMER 65

Najaar 2012

Sport en maatschappij in Nederland: contouren van een nieuw sporthistorisch onderzoeksprogramma

*Een notitie van het Mulier Instituut, Stichting de Sportwereld en het Huygens
Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (KNAW)*

Fons Kemper

de Sportwereld

Pieter Breuker

Lex Heerma van Voss
Henk Wals

- Sport en maatschappij in Nederland
- Sport in Nederlands-Indië en Indonesië
- Van vrijetijdsbesteding van ‘nietsdoenden’ naar vorming buiten schoolverband

Redactioneel

Fons Kemper, gastredacteur

Uw redacteur met tijdelijke status stond zaterdag 3 november jongstleden voor de (dichte) deur van een bomvolle evenementenhal op het Nationaal Sportcentrum Papendal. Binnen kregen Prins Willem-Alexander en IOC-preses Jacques Rogge het eerste exemplaar uitgereikt van het fraai uitgevoerde jubileumboek *100 jaar Nederland op de Olympische Spelen*. Een eeuw NOC is een mijlpaal in de sportgeschiedenis van ons land. Of is het eigenlijk een eeuw plus vijf zoals in het boek zelf beargumenteerd wordt? Een soortgelijke vraag geldt de titel van deze publicatie. Nederland participeert natuurlijk al sinds 1900 aan de Olympische Spelen, als we tenminste recht willen doen aan de aanwezigheid van Nederlandse sporters op de Spelen in en om Parijs. Of nog twee jaar eerder als we het IOC-lidmaatschap van baron van Tuyll van Serooskerken in 1898 als startpunt voor de betrokkenheid van Nederland bij de Olympische Spelen kiezen.

Zo zijn er altijd wel historische stekeligheden. Die maken echter dat spitten in het verleden zo uitdagend kan zijn. Ik wil nog op en ander aspect van dit gedenkboek wijzen. Voor de terugblik op de NOC-historie is een beroep gedaan op een twintigtal gerenommeerde auteurs. Het resultaat is een lezenswaardige bundel met veel fraaie doorkijkjes naar ons sportverleden. Het blijft evenwel opmerkelijk dat slechts twee van de schrijvers de kwalificatie 'sporthistoricus' krijgen aangemeten. Er zijn natuurlijk veel goede sportjournalisten met historische kennis die gevraagd zijn om een bijdrage. Maar de relatief bescheiden inbreng van sporthistorici in dit boek zegt op zijn minst ook iets over het vakgebied. Dat weet zich nog onvoldoende te profileren en kan niet bogen op een stevig fundament van relevante studies en kennis.

Tegen die achtergrond dient de notitie *Sport en maatschappij in Nederland: contouren van een nieuw sporthistorisch onderzoeksprogramma* waarmee dit nummer van de Sportwereld opent, geplaatst te worden. Drie instituten hebben het initiatief genomen om de sportgeschiedenis in ons land een stap verder te brengen. Dat gebeurt door het uitbrengen van een 'missiedocument'. Daarin wordt geschetst langs welke lijnen het sporthistorische onderzoek zich zou moeten ontwikkelen en wat een geëigende infrastructuur daarvoor is. De notitie wordt

breed verspreid en vakgenoten wordt gevraagd te reageren richting opstellers.

Dit nummer besteedt verder aandacht aan de Dag van het Sport Onderzoek 2012, die op 12 september georganiseerd werd door de Academie voor Sportstudies van de Haagse Hogeschool. Ook hier een *centennial* gebeurtenis. In 1912 werd de Haagse Kweekschool, Instituut voor Gymnastiek en Heilgymnastiek opgericht als voorloper van de huidige Academie. Haagse wethouder Karsten Klein nam het eerste exemplaar van *Eeuwige Academie, 100 jaar HALO* in ontvangst.

Twee presentaties die tijdens de sessie sportgeschiedenis werden gegeven, zijn door de auteurs bewerkt en hier als artikel opgenomen.

Heel toepasselijk in de Haagse ambiance waarin het DSO 2012 plaatsvond, is de bijdrage van Dolf Pouw over het favoriete tijdverdrijf van de 'nietsdoende klasse' in de 'bestuursstad' van ons land. Hij schetst het sociale en culturele klimaat rond de vorige eeuwwisseling in Den Haag waarin de typische 'Haagse sporten' konden floreren. Ook besteedt hij aandacht aan de rol van Haagse bestuurders bij het zich teweerstellen tegen de afbraak van traditionele sportwaarden.

Nico van Horn beschrijft de opkomst van de sport in Nederlands-Indië. Ook in 'de Oost' blijken wij wat sport betreft schatplichtig aan de Britten te zijn. De etnische scheidslijnen die de Nederlandse machtshebbers in de kolonie trekken, werken door in een verzuilde sportontwikkeling. Indonesië sneed na de onafhankelijkheid abrupt de wortels door met het Nederlandse en eigen sportverleden waardoor amper iets bewaard is gebleven over die periode. Een uitdaging derhalve.

Sport en maatschappij in Nederland:

contouren van een nieuw sporthistorisch onderzoeksprogramma

Een notitie van het Mulier Instituut, Stichting de Sportwereld en het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (KNAW)

1. Inleiding

'The field of sports history is no longer a fledgling area of study. There is a great vitality in the field and it has matured dramatically over the past decade.' Dat schrijven Pope & Nauright in hun Introduction van de in 2010 verschenen *Routledge Companion to Sports History*. Dat mag dan zo zijn voor de Engelstalige landen, maar geldt die observatie ook voor ons land?

Tot nu toe is sportgeschiedenis in het Nederlandse professionele historische bedrijf een ondergeschoven kindje. Het is vooral een werkterrein voor liefhebbers en

broodschrijvers. Het ontbreekt hen zeker niet aan enthousiasme en productiviteit. Maar zij publiceren - niet verwonderlijk gezien hun achtergrond - vooral over sporthelden, succesvolle teams en gedenkwaardige evenementen. Dat gebeurt doorgaans zonder wetenschappelijke pretenties.¹ Het aantal professionele historische analyses dat dieper graaft en sport in zijn maatschappelijke context plaatst, is in vergelijking met het buitenland bepaald nog niet indrukwekkend.²

Gezien de grote maatschappelijke betekenis van sport is dat vreemd. De oorzaken van de geringe professionele aandacht moeten vermoedelijk gezocht worden in de ooit nogal lage waardering van lichaamscultuur en sport in intellectuele kringen, of de vermeende 'lichtheid' van het onderwerp. Net zoals een sportjournalist vaak door zijn collega's uit het politieke en culturele circuit niet voor vol wordt aangezien, kon zo iets ook een sporthistoricus gebeuren. Zo bleef sportgeschiedenis lange tijd vooral het terrein van de amateurhistoricus, wat niet bijdraagt aan het ontwikkelen van een gunstig imago en wetenschappelijke statuus. Een haast vicieuze cirkel. In deze notitie wordt een poging ondernomen deze te doorbreken door de contouren en vereisten voor een sporthistorisch onderzoeksprogramma te schetsen: *Sport en maatschappij in Nederland*.

Aan deze notitie is een annex toegevoegd, dat beknopt de stand van zaken schetst van het sporthistorisch onderzoek in ons land.

2. Noodzaak

Er zijn goede redenen om het onderzoek naar de geschiedenis van de Nederlandse sport serieus aan te pakken. Om te beginnen veranderen de omstandigheden in het historisch bedrijf. De *Sportfeindlichkeit der Intellektuellen* is aan het wegebben.³ De nieuwste generatie wetenschappers heeft geen last van dat probleem, integendeel. In 2011 liet de toenmalige president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen nog trots weten in een hele redelijke tijd de Dam-tot-Damloop te hebben voltooid.

Verder neemt het maatschappelijk belang van sport alleen maar toe, waardoor steeds evidenter wordt dat serieus onderzoek daarnaar een desideratum is. Aan

mulier instituut

Fons Kemper

de Sportwereld

Pieter Breuker

Lex Heerma van Voss
Henk Wals

sport wordt in Nederland per jaar € 9.4 miljard uitgegeven. Het directe aandeel van sport in het Nederlandse Bruto Binnenlands Product bedraagt 0.85%. De indirecte waarde van sport is echter veel groter, onder meer door de inzet van ruim 1 miljoen vrijwilligers.⁴ Sport vervult dus een belangrijke maatschappelijke en economische functie en verdient alleen daarom al de aandacht van de professionele historicus. Maar ook de publieke opinie ondersteunt een dergelijke stellingname. De relevantie van sporthistorische kennis komt uit recent verricht landelijk onderzoek naar voren. Bijna de helft van de Nederlandse bevolking (15-80 jaar) acht het van belang om de sportgeschiedenis van ons land goed en systematisch vast te leggen.⁵

Maar er dient meer te gebeuren dan instemming te betuigen. Het contemporaine sportonderzoek heeft een fundament nodig. Hoewel mede door de oprichting van het Mulier Instituut het sociaal-wetenschappelijke sportonderzoek in Nederland goed op gang is gekomen, is er grote behoefte aan meer en bredere kennis over sport.⁶ Voor veel van deze kennis is het nuttig als deze in diachronisch perspectief gezet kan worden. Eigentijdse ontwikkelingen kunnen immers het beste worden begrepen als ze aan het einde van langer lopende tijdsreeksen worden geplaatst. Maar veel tijdreeksen zijn er niet of bevatten grote hiaten en veel historische analyses ontbreken nog. Het is de opgave voor het historisch onderzoek om de daarvoor benodigde data boven water te krijgen.

Er is ook een cultureel getint argument voor de versterking van het sporthistorisch onderzoek. Nederland wil een sportland zijn en dat imago uitstralen. Maar een sportland eert zijn sporttradities – kijk maar eens hoe in de Verenigde Staten het roemrijke verleden van sporters en clubs wordt gekoesterd. Bij de status van sportland hoort gewoonweg dat er serieus onderzoek plaatsvindt naar het sportverleden.

De Nederlandse situatie is echter dat een flinke achterstand is in te lopen. Het ontbreken van een leerstoel sportgeschiedenis is in dit verband veelzeggend. Er is sowieso nog weinig historisch onderzoek om op voort te bouwen. Er moet daarom veel basisonderzoek verricht worden. Dataverzamelingen dienen nog grotendeels te worden aangelegd. Een onderzoeksprogramma dat zich richt op de sportgeschiedenis van Nederland is dan ook zeker geen zaak van de korte adem en vereist betrokkenheid en investeringen van meerdere partijen.

In grote lijnen zou een programma voor Nederlandse sportgeschiedenis zich kunnen spiegelen aan het onderdeel *Meedoen* uit het *Sectorplan Sportonderzoek en -onderwijs 2011|2016*⁷ en het daaruit voortgevloeide subsidieprogramma.⁸ Een eigen plaats in een dergelijk programma leidt tot een verankering van het historisch onderzoek maar ook tot een verrijking van de andere onderdelen in dat programma.

Internationale turnwedstrijd op Houtrust, 's-Gravenhage 1911. Foto Het Leven/Spaarnestad Photo

3. Programmakenmerken

Een sporthistorisch onderzoeksprogramma voor Nederland kan men zien als een nog vrijwel kaal skelet waarop bijna al de textuur nog moet worden aangebracht. Deze biologische metafoor voor een programma in ontwikkeling wordt gebruikt om twee functies te verduidelijken. Op de eerste plaats laat het zien wat de structuur van het programma is en hoe de onderdelen samenhangen. Op deze wijze kunnen de afzonderlijke onderzoeken beter geplaatst worden. Op de tweede plaats maakt het de instappende onderzoekers duidelijk waar kennishiaten zitten en waar vruchtbaar aansluiting gezocht kan worden bij reeds verricht onderzoek.

Naast een duidelijke structuur dient een sporthistorisch onderzoeksprogramma te voldoen aan de eisen die aan modern historisch onderzoek gesteld worden. Daartoe behoren in ieder geval de volgende drie.

- Het programma heeft een inter- en multidisciplinair karakter. Als we willen weten wat in historisch perspectief de impact van sport op de samenleving is geweest dan moet de scope van het onderzoek breed ingesteld worden. Daarom zal het programma in ieder geval een vrij zware economische- en sociaal-historische component moeten hebben. Dat leidt tot kruisbestuiving met deze en andere wetenschapsgebieden, die graag gebruik maken van sport als een interessante casuïstiek om eigen theorievorming te ondersteunen. Dergelijke verbindingen met bijvoorbeeld sociale wetenschappen zijn reeds geëxploreerd voor thema's als sociale klassen, raciale relaties en emancipatiebewegingen. Disciplines waarmee verder vruchtbaar samengewerkt kan worden zijn te vinden op het brede terrein van de bewegingswetenschappen.
- Een belangrijk onderdeel van het programma heeft als doelstelling het kunnen beschikken over onderzoeksdata in digitale vorm. Uitgangspunt hierbij is dat de historische gegevens zo efficiënt mogelijk ontsloten en geanalyseerd kunnen worden. Het sporthistorisch onderzoek zal vanzelfsprekend van nieuwe *digital born* bestanden gebruik maken. Maar ook bestaande bronnen met een voor sportonderzoek relevante inhoud dienen gedigitaliseerd te worden. Verder is het belangrijk dat bestaande digitale onderzoeksbestanden zoals sportdeelnamegegevens van de bevolking en daaraan gerelateerde sociale, demografische en economische achtergrondgegevens beschikbaar gemaakt worden voor onderzoek. Naast dergelijke demografische bestanden op basis van individuele gegevens zijn historische databestanden nodig over organisaties waar de sport zo rijk aan is.

Databestanden met institutionele kenmerken van verenigingen, bonden, koepels en hun bestuurders. Bestaat er eenmaal zo'n digitale infrastructuur voor historisch sportonderzoek, dan stimuleert dat de groei en kwaliteit van het sporthistorisch onderzoek.

- Een modern sporthistorisch onderzoeksprogramma moet in hoge mate comparatief zijn. Het reliëf ontstaat door bijvoorbeeld takken van sport met elkaar te vergelijken. Sporten vormen immers een rijk geschakeerd geheel met ieder (soms) geheel eigen kenmerken. Er is ook de internationale dimensie waarbij ontwikkelingen in Nederland afgezet worden tegen vergelijkbare processen in het buitenland. Op die wijze kunnen er verklaringen gezocht worden voor de (veelal sociaal en cultureel gefundeerde) verschillen tussen landen wat betreft hun nationale sporten en de wijze van beoefening.

De hier geschetste kenmerken van het programma zijn als het ware de randvoorwaarden waarbinnen het programma verder ingevuld kan worden. In de volgende paragraaf een eerste aanzet daartoe.

4. Programma: sport en maatschappij in Nederland

Programma-inhoud

De relatief late beoefening van sporthistorie in Nederland heeft als onbedoeld positief effect dat ze daarmee wel kan profiteren van en aansluiten bij reeds verricht historisch onderzoek. In het eerder genoemde compendium over sportgeschiedenis van Pope en Nauright (2010) worden belangrijke internationale onderzoeksthema's genoemd die mede als inspiratiebron kunnen dienen voor de eigen nationale programmering. Om uit de marge te geraken, is het daarbij tevens van groot belang dat historisch sportonderzoek aansluit bij de actuele belangstellingssferen, thema's en methodes van het academische historische onderzoek in Nederland. Als we concurrerend willen zijn in bijvoorbeeld NWO-programma's, dan verdient het aanbeveling onze wetenschappelijke thema's niet al te sport-intern ("De geschiedenis van het korfbal") te laten zijn. Als we sport meer extern weten te beschouwen als een maatschappelijk fenomeen, dan wordt het wetenschappelijk belang eerder gezien en nemen de financieringskansen toe.

Vruchtbaar zou bijvoorbeeld kunnen zijn ons onderzoeksprogramma te laten gaan over de veranderingen die de laatste anderhalve eeuw plaatsvonden in de verhouding waarin sport en maatschappij tot elkaar stonden. De hoeveelheid tijd en geld die Nederlanders aan passieve en actieve sportbeoefening besteden is in de twintigste eeuw spectaculair toegenomen. Er is een

totaal nieuwe lichaamscultuur ontstaan. Ook de bemoeienis van de overheid met sportbeoefening is sterk gegroeid, maar tegelijkertijd ontwikkelde de sport een groot zelfregulerend vermogen en werden sportclubs een belangrijke factor in de opbouw en het in standhouden van de *civil society*. Dit zijn de grote lijnen die vanuit een algemeen historisch perspectief gezien historisch onderzoek behoeven. Onderstaand geven wij enkele (samenhangende) thema's die wij in ons programma in elk geval willen aansnijden. De opsomming is niet limitatief. In het komende jaar wordt het programma in overleg met het veld nader uitgewerkt.

Thema 1: Regulering en zelfregulering

Sport kan gezien worden als een vorm van lichaamsbeweging waarbij mensen in fysieke vaardigheid met elkaar wedijveren (het begon bij jonge mannen, iets later gingen ook vrouwen, ouderen en kinderen aan georganiseerde sport doen). Dat vraagt om regulering, alleen al omdat anders niet vast te stellen is wie (eerlijk) wint, en ook om de emoties, de adrenaline en het fysiek contact te reguleren. Deze vorm van zelf-regulatie is een interessant fenomeen. In een latere periode geldt iets dergelijks ook voor het gedrag van grote groepen supporters. De nadruk in de actualiteit ligt op het ongeregelde en gewelddadige gedrag van de fans, maar vanuit een wetenschappelijk standpunt zou evenzeer onderzoek naar de opmerkelijke vorm van zelfregulatie van potentieel geweld gerechtvaardigd zijn.

(Zelf)regulering en institutionalisering kwamen ook tot uiting in de verenigingsleven waarmee de georganiseerde sport gepaard ging. Talloze Nederlanders werden lid van of actief in verenigingen die sportbeoefening tot doel hadden. Voor veel Nederlanders zal dit de eerste of enige keer zijn dat zij zich in het verenigingsleven stortten. De sport had zo een belangrijke bijdrage aan de opbouw van het maatschappelijke middenveld, de *civil society*. Deze bijdrage is nog niet onderzocht.

Thema 2: Het toenemende belang van sport in de veranderende maatschappij

In de loop van de twintigste eeuw is de hoeveelheid tijd en geld die Nederlanders aan ontspanning konden besteden sterk toegenomen. Sport, actief en passief, is een van de belangrijkste bestedingen van die toegenomen vrije tijd. Dat heeft direct te maken met andere maatschappelijke veranderingen: zo kosten werk, huishouden en verplaatsingen veel minder fysieke inspanning. De plaats van sport in de snel veranderende maatschappij wordt wel voor de hedendaagse samenleving onderzocht, maar voor een goed begrip verdienen ook de historische wortels van de huidige situatie

nader onderzoek.

De vestiging van moderne sporten vond plaats in in een combinatie van bottom up en top down initiatieven. Het eerste initiatief was duidelijk bottom up. De Nederlandse autoriteiten hadden niet meteen een positief oordeel over sport: kerkelijke autoriteiten vonden het te lichamelijk, liberalen te volks en in de socialistische zuil werd de competitie niet gewaardeerd. Een dergelijke afhoudende reactie was ook merkbaar tegenover professionele sport. Slechts een minderheid van gezagsdragers zag voordelen, bijvoorbeeld een grotere lichamelijke fitheid van dienstplichtigen. Pas veel later ontwikkelde de overheid een algemeen positief oordeel over lichaamsbeweging in de vorm van sport en begon sport ook als een belangrijke economische factor gezien te worden.

Thema 3: De veranderende houding tegenover het lichaam en lichamelijkeheid

Sport was ongetwijfeld een belangrijke factor in een veranderende houding tegenover het lichaam en lichamelijkeheid. Een aantrekkelijk lichaam werd in de loop van de twintigste eeuw in toenemende mate een sportief lichaam. Was aan het begin van de twintigste eeuw de wandelstok nog een gewild accessoire voor de gezonde jongeman, tegen het eind van de eeuw was een bezoek aan de sportschool meer op zijn plaats. Ook deze ontwikkeling is nog niet onderzocht, maar er zat zeker een belangrijk bottom-up effect aan.

Thema 4: De bijdrage van sport aan een nationaal en internationaal bewustzijn

Sport verlegt grenzen. Het was bij uitstek een terrein van internationalisering en globalisering. De modellen en regels van veel moderne sporten werden geïmporteerd uit het buitenland, evenals ideeën over supporterschap en verenigingsleven. Competities legden contacten tussen verschillende regio's van Nederland, en supporters reisden met hun teams mee. Koloniale verhoudingen worden weerspiegeld, of niet, in de verspreiding van bepaalde sporten over de wereld. Nederlandse sporters en hun fans reisden naar internationale wedstrijden, en waren op de hoogte van internationale krachtsverhoudingen in hun favoriete sport. Het internationale karakter maakte het mogelijk dat sport op verschillende manieren een politieke rol vervulde, waarbij politici zich bijvoorbeeld konden profileren. De historische ontwikkeling van de bijdrage van sport aan een nationaal en internationaal bewustzijn is nog niet onderzocht. Dat geldt ook voor de regionale spreiding van sporten in Nederland, en de daarmee soms weer samenhangende contacten over de landsgrenzen.

5. Op weg

Om bovenstaande doelen te realiseren zullen verschillende initiatieven ontwikkeld moeten worden.

- **Opbouw van een *research community*.** Er moeten (bijzonder) hoogleraren sportgeschiedenis in positie worden gebracht, die als trekkers kunnen fungeren. Het liefst één bij iedere universiteit waar de (sociaal) wetenschappelijke belangstelling voor sport al geworteld is. Verder is een serieus, *peer reviewed* tijdschrift nodig als medium en platform voor wetenschappelijke artikelen over sportgeschiedenis, of wellicht breder: sportonderzoek. Dat tijdschrift moet *open access* zijn, zodat de resultaten optimaal beschikbaar zijn en snel op onderzoeksbevindingen kan worden voortgebouwd. Binnen of naast de Dag van het Sportonderzoek moet tenminste een jaarlijks congres en/of workshop plaatsvinden van professionele historici die zich met sport bezighouden. Het ligt voor de hand om in het kader van een sporthistorische *research community* samenwerking te zoeken met Vlaamse collega's van de KU in Leuven.
- **Bouw van een onderzoeksinfrastructuur.** Er dient een samenhangend stelsel van betrokken onderzoeksinstellingen, programma's en onderzoekers te komen dat het verrichten van historisch sportonderzoek faciliteert. Het accent moet daarbij liggen op strategische meerjarige programma's. Ter ondersteuning daarvan

- moet aandacht zijn voor dataverzamelingen, bronnenonderzoek en een goed bibliografisch apparaat. Dit alles samengebracht in een *Virtual Research Environment* (VRE) waarin onderzoekers makkelijk informatie kunnen vinden en uitwisselen. Voor het creëren van een infrastructuur voor sporthistorisch onderzoek is toegang tot reguliere wetenschappelijke geldstromen belangrijk. Alleen dan kunnen noodzakelijke databestanden aangelegd worden en kan kennis-cumulatie plaatsvinden. Een goede infrastructuur en beschikbaarheid van onderzoeksdata zorgen ervoor dat nieuw onderzoek op de efficiëntst mogelijke manier kan worden opgezet en nodigt daartoe ook uit.
- **Outreach naar een breed publiek.** De resultaten van sporthistorisch onderzoek dienen uiteraard in wetenschappelijke publicaties aan nationale en internationale gremia voorgelegd te worden. Maar bij alles wat er gedaan wordt, moet aandacht zijn voor disseminatie en valorisatie. Publicatie in een internationaal vooraanstaand tijdschrift kan geen eindstation zijn van een onderzoeksproject. Veel sporthistorische onderzoeken lenen zich vaak voor een brede verspreiding. Om dat te realiseren moeten wel vertaalslagen plaatsvinden van complex onderzoek naar behapbare, aantrekkelijke publicaties. Onderzoeksresultaten moeten hun weg vinden naar publieksboeken, websites en apps voor smartphones en tablets.

Hockeyinterland Nederland-België, Amstelveen 1946. Foto Ben van Meerendonk/Algemeen Hollands Fotopersbureau

6. Agenda voor 2013

Wij nodigen vakgenoten en andere geïnteresseerden nadrukkelijk uit mee te denken en te discussiëren over de toekomst van de beoefening van de sportgeschiedenis in Nederland. Die inbreng is nodig om de in deze notitie geschetste contouren verder te kunnen invullen. Wat betreft de in paragraaf 4 benoemde programmatische thema's is een verdere uitbouw en invulling aan de orde. De opstellers van deze notitie willen nog dit jaar daarvoor een bijeenkomst organiseren.

Het resultaat van die gesprekken moet neerslaan in een stevige aanzet voor een sporthistorisch onderzoeksprogramma. Daarvoor zullen ook samenwerkingsverbanden worden aangegaan om de thans nog zo spaarzaam beschikbare capaciteit en kennis optimaal te benutten. Die verbanden kunnen er ook toe leiden dat universiteiten en veld de instelling van een leerstoel sportgeschiedenis realiseren.

Zo'n programma heeft ook nog een andere, naar buiten gerichte, functie. Het laat bijvoorbeeld aan potentiële subsidiegevers en andere partijen zien, hoe het onderzoeksveld de handen ineens heeft geslagen en welke richting men op wil gaan. Een door het onderzoeksveld breed gedragen en gedeeld programma voorkomt verdubbeling, biedt een garantie voor effectieve aanwending van middelen en vormt zo een daadwerkelijke stimulant voor relevant onderzoek.

Annex

Beknopt overzicht van sporthistorisch onderzoek in Nederland⁹

Het wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis van sport vormt in Nederland een jonge subdiscipline: ze komt pas vanaf het midden van de twintigste eeuw tot ontwikkeling en dan ook nog schoorvoetend (zie ook: Van Bottenburg, 1998). In dit onderdeel geven we een selectie van in onze ogen belangrijke informatie op sporthistorisch gebied (literatuurverwijzingen, websites, gebeurtenissen, instellingen e.d.). Nadere informatie is verder vooral te vinden in het nog te noemen *Bibliografisch apparaat* [...].

De eerste historische overzichten dateren overigens al uit de negentiende eeuw. Zo komt in 1871 *De volksvermaken* van Jan ter Gouw uit. Dat is nog altijd dé bron voor de kennis over volkssporten, al noemt Ter Gouw geen enkele keer de term sport. Daarna verschijnen er incidenteel historische beschrijvingen van sport. Vaak gaat het om afzonderlijke sporten, zoals Pim Muliers drieluik: *Wintersport* [1893], *Athletiek en voetbal* (1894) en *Cricket* (1897). Maar ook algemene overzichten zien het licht, waarin ontstaan en ontwikkeling van

diverse sporten beschreven worden. Van belang zijn *Het boek der sporten* [1900] van Jan Feith (red.) en het een kwart eeuw later verschenen uitgebreide *Handboek der Sporten I-IV* (1924) van K.H van Schagen (red.). Rond de Olympische Spelen van 1928 ontstaat een hausse aan sportpublicaties. Die gaan uiteraard ook over de Spelen zelf. Belangrijk vooral is *De Olympische spelen. De Amsterdamsche Olympische spelen en een overzicht van de Spelen, die hieraan voorafgingen* [1928] van G.J. Groothoff. Een interessante bron is het een jaar eerder verschenen *Nationaal Sport Gedenkboek* [1927] onder redactie van sportkenner H.A. Meerum Terwogt. Dat werk biedt, als een vooruitblik op de aanstaande Spelen, een historisch overzicht van de meest gangbare sporten in ons land. Een nevenfunctie van de publicatie was overigens het genereren van bekendheid en middelen voor de naderende Spelen in Amsterdam.

Een van de eerste historici die zich aan sport waagde, was Johan Huizinga. In zijn belangwekkende studie over de *Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* (1938; vele herdrukken) staat hij stil bij sport, die hij in zijn tijd ziet als een ontaalde vorm van spel. Maar zoals gezegd, pas vanaf het midden van de 20ste eeuw krijgt de beoefening van sportgeschiedenis als wetenschap enige aandacht in Nederland. Tot de eerste memorabele studies naar afzonderlijke sporten behoren *Voetbal in Nederland. Een onderzoek naar de maatschappelijke en sportieve aspecten* (1955) van C.G.M. Miermans en *Kaatsen in Friesland. Het spel met de kleine bal door de eeuwen heen* (1972) van J.J. Kalma. Al snel daarna komen er ook meer algemene studies uit, die sport in een (sociaal-)historisch ontwikkelingsperspectief plaatsen. Te noemen zijn *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen* (1979) en *De Sportwereld; een sociologische inleiding* (1989; 2010), beide van Ruud Stokvis, en *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten* (1994; 2004) van Maarten van Bottenburg. Beide onderzoekers hebben overigens een historisch-sociologische achtergrond.

Maar ook historici pur sang gaan zich meer en meer met de sport bezighouden. De publicaties *Sportgeschiedenis in Nederland* (1998) van Wilfred van Buuren en Theo Stevens (red.) en *In het spoor van de sport. Hoofdpijnen uit de Nederlandse sportgeschiedenis* (2000) van Wilfred van Buuren en Peter-Jan Mol (red.) illustreren dat. Naast wetenschappers schrijven uiteraard ook journalisten over sporthistorie. We noemen een aantal recente werken. Van zeer recente datum is *De sportcanon. De sportgeschiedenis van Nederland* (2011) van Bart Jungmann (red.). Een decennium daarvoor was al een min of meer vergelijkbaar werk verschenen:

Sporteeuw. 100 jaar Nederlandse topsport (2000) onder redactie van Matty Verkamman e.a. Zowel in *De sportcanon* als in de *Sporteeuw* worden de belangrijkste gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen beschreven. In de eerste studie betreft het de periode ± 1880-2010, in de tweede (precies) de 20ste eeuw. *De sportcanon* heeft meer aandacht voor de grote lijnen, terwijl *Sporteeuw* vooral ook af- en uitzonderlijke personen en hun prestaties benadrukt. In *De top 500. De beste Nederlandse sporters van de 20ste eeuw* (1999) onder redactie van Anton Witkamp en Leo van de Ruit gaat het uitsluitend om de sporters.

De oprichting in 1995 van Stichting de Sportwereld met haar gelijknamige tijdschrift (sinds 1997)¹⁰ en website moet als een mijlpaal in de beoefening van de sportgeschiedenis worden gezien. In dit kader past zeker ook het memoreren van een drietal sporthistorische congressen, waarbij stichting de Sportwereld in 1997 de primeur had. De bijdragen aan de congressen zijn bovendien in boekvorm verschenen en die vormen daarmee belangrijke bijdragen aan de kennis van de Nederlandse sportgeschiedenis.¹¹

Dat sporthistorie wel degelijk een zekere positie in Nederland inneemt, komt misschien het zichtbaarst tot uiting in het verschijnen van het *Bibliografisch apparaat voor de Nederlandse sportgeschiedenis* (2006) van Wilfred van Buuren (red.). Dat boek, een initiatief van Stichting de Sportwereld, vormt een *Fundgrube* voor sporthistorisch onderzoek, al moet tegelijk worden opgemerkt dat verreweg het grootste deel van de ruim 7.500 titels een beperkte betekenis heeft.

Van recente datum zijn de bemoeienissen van officiële instituten met sportgeschiedenis. Naast het instellen door VU en NOC*NSF in 2004 van de overigens al bijna vier jaar vacante bijzondere leerstoel voor sportgeschiedenis noemen we *De Dag van het Sportonderzoek* (sinds 2010), die onder auspiciën van het Mulier Instituut jaarlijks plaatsvindt. Hoewel de nadruk op sociaal-wetenschappelijk onderzoek ligt, is er ook aandacht voor sportgeschiedenis.

In de beoefening van sportgeschiedenis speelt digitalisering uiteraard ook een (nog toenemende) rol. Kwantitatieve data zijn van groot belang, ze vormen de bouwstenen voor een meer theoretisch georiënteerd onderzoek. September 2011 werd een belangrijk project gepresenteerd dat is opgezet onder verantwoordelijkheid van het Huygens - Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Het gaat om de digitale *Databank voor de geschiedenis van sport vóór 1940*. De beschreven sporten zijn voetbal, gymnastiek, hockey, korfbal, schaken en tennis, met ongeveer 14.000 records over de betreffen-

de sportbonden, sportclubs en sportperiodieken. Een grote databank met kwantitatieve en vooral statistische data wordt (commercieel) beheerd door Infostrada Sports (ook voor gegevens buiten Nederland). Sportgeschiedenis heeft daarnaast een plaats op internet gekregen. Te noemen zijn de website van de sporthistorici Jurryt van de Vooren en Micha Peters: www.sportgeschiedenis.nl en, zoals gezegd de website van stichting de Sportwereld: www.desportwereld.nl. Sportorganisaties besteden op hun sites steeds vaker aandacht aan de eigen geschiedenis. Zo houdt NOC*NSF een database bij met onder andere de door Nederlandse sporters behaalde medailles: www.nocnsf.nl/olympischespelen.

1 Buuren, Wilfred van, *Bibliografisch apparaat voor de Nederlandse sportgeschiedenis* (Nieuwegein 2006).

2 Bottenburg, Maarten van (1998). 'Historiografie van de Nederlandse sportgeschiedenis', in: *Theoretische Geschiedenis*, jrg. 25, nr. 1, pp.12-24.

3 *Ibid.*, p. 20.

4 <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2008/06/02/de-economische-betekenis-van-sport-in-Nederland.html>.

5 Kemper, F. (2011). *Ons collectieve sportgeheugen*. Factsheet sportgeschiedenis. Mulier Instituut, Utrecht.

6 Breedveld, K., G. Molleman, F. Smits & N. Reijgersberg (2010). *Kennisagenda Sport 2011-2016*. 's-Hertogenbosch/Den Haag: W.J.H. Mulier Instituut/ZonMw.

7 Veldhoven, N. van & L. van Vucht Tijssen (red.) (2011). *Fundament onder de olympische ambities. Sectorplan Sportonderzoek en -onderwijs 2011-2016*. Deventer: ...daM uitgeverij; Sport, onderzoeksprogramma 2013-2016 (2012),

8 verkregen op 3 juli 2012 van:

http://www.zonmw.nl/fileadmin/documenten/Sport/Programmatekst_onderzoeksprogramma_sport_DEF.pdf

9 Auteur Dr. Pieter Breuker.

10 Daarvan zijn intussen 64 nummers verschenen.

11 Het betreft: *Sportgeschiedenis in Nederland* (gehouden in Lelystad, 1997; Stichting de Sportwereld); publicatie: W. van Buuren en Th. Stevens (1998). *Sportgeschiedenis in Nederland*. Historisch Platform/de Sportwereld, Amsterdam;

Sporthistorie: tussen feit en mythe (gehouden in Heerenveen, 2004; deels RuG, deels particulier initiatief); publicatie: P. Breuker en W. Joustra (red.) (2004). *Sporthistorie tussen feit en mythe*. Uitgeverij Noordboek, z.p. [Leeuwarden] en *Friese sport. Tussen traditie en professie* (gehouden in Franeker, 2009; RuG); publicatie: G. Jensma en P. Breuker (2009). *Friese sport. Tussen traditie en professie*. Uitgeverij Bornmeer, Gorredijk.

Fons Kemper is verbonden aan het Mulier Instituut met als aandachtsgebied sportgeschiedenis. Hij is opgeleid als socioloog aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Werkte daar als docent/onderzoeker aan de Interfaculteit Lichamelijke Opvoeding. Nadien coördineerde hij sportonderzoek bij het Ministerie van VWS. Was jarenlang bestuurder van een sportvereniging en loopt boekenmarkten af op zoek naar oude sportpublicaties.

Pieter Breuker is tot 2010 verbonden geweest aan de afdeling Friese taal en cultuur van de RuG. Promoveerde op een Fries-sociolinguïstisch onderwerp. Publiceert naast zijn vakgebied vanaf 1983 over geschiedenis, cultuur en internationale aspecten van het kaatsen. Is sinds drie jaar voorzitter van Stichting De Sportwereld. In het gelijknamige tijdschrift van die stichting verschijnen regelmatig stukken van zijn hand over diverse sporthistorische onderwerpen. Breuker heeft speciale aandacht voor de overgangperiode van traditionele volksvermaken naar moderne sporten.

Henk Wals studeerde Sociale en Economische Geschiedenis aan de Vrije Universiteit en de Universiteit van Amsterdam. In 1982 trad hij in dienst van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). Zijn onderzoeksbelangstelling ging uit naar bestaansstrategieën van lonarbeiders in de negentiende en twintigste eeuw. Van 2004 tot 2012 was hij in diverse directiefuncties werkzaam bij de voorgangers van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis dat hij tot dit jaar leidde. In december 2012 is hij benoemd tot directeur van het IISG. Wals is een fanatiek basketballer.

Lex Heerma van Voss studeerde Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en de École des Hautes Études en Sciences Sociales in Parijs. In Utrecht promoveerde hij op een onderzoek naar de gevolgen van de invoering van de achturige werkdag in Nederland. Hij werkte van 1994 tot 2011 bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Sinds 2000 is hij bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van arbeid en arbeidsverhoudingen aan de Universiteit Utrecht. In december 2012 is hij benoemd tot directeur van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Heerma van Voss heeft vroeger aan judo, voetbal en basketbal gedaan.

Sport in Nederlands-Indië¹ en Indonesië

Een late ontwikkeling langs gekleurde lijnen

Nico van Horn

In dit artikel wordt de ontwikkeling van de georganiseerde sportbeoefening door (Indische) Nederlanders in Indië nader belicht. Dat vindt plaats vanuit twee vraagstellingen:

- a) Wanneer kunnen we spreken van georganiseerde sportbeoefening in Indië? en
- b) Zijn er raciale scheidingslijnen in de georganiseerde sportbeoefening te ontdekken?

Daarbij wordt er een relatie gelegd naar enkele populaire sporten in Indonesië.

Inleiding

De eerste uitingen van sport in de Westerse zin des woords in Nederlands-Indië zijn te vinden in de tijd van het Engelse tussenbestuur van 1810 - 1816. De Engelsen speelden volgens de thans beschikbare bronnen in die periode vooral cricket. Verder zijn er bronnen die melden dat er in 1812 wedrennen in Salatiga op Midden-Java georganiseerd werden. Tijdens die wedrennen werden ook verschillende loopnummers afgewerkt. En natuurlijk werd er gecricket. Na het vertrek van het Engelse bestuur uit Indië bleven de aanwezige Engelsen hun nationale sport cricket spelen. Vooral de Engelse kolonie in Batavia was actief en organiseerde naast cricket regelmatig wedstrijden voor andere 'athletische sporten'. 'Evenals ten vorigen jare zullen de hier ter stede gevestigde zonen van Groot Brittanje en Ierland een luisterrijken wedstrijd houden, tot welks bijwoning tal van heeren en dames zijn uitgenoodigd. Olympische spelen in de 19e eeuw!', schreef de *Javabode* op 21 mei 1884. Op het programma stonden onder meer hardlopen, verspringen, polsstokhoogspringen, touwtrekken en hordelopen. Deelname van Nederlanders aan dit soort wedstrijden kwam spaarzaam voor. In krantenberichten vinden we af en toe een verzuchting dat er zo weinig Nederlanders bereid waren te sporten.

Late start

De sportbeoefening van Nederlanders in Indië kwam laat en langzamer op gang, dan in Nederland. Voor die late start kunnen verschillende oorzaken worden aangedragen. Eén van de redenen is dat tot de Eerste

Wereldoorlog gymnastiek, en in het verlengde daarvan sport, geen prominente plaats had binnen het Indische onderwijssysteem. Daarbij komt dat veel Nederlanders in Indië werkzaam waren op buitenposten en in kleine gemeenschappen woonden, waar bijvoorbeeld amper een voetbalteam laat staan een elftal gevormd kon worden. Tennis werd wel beoefend, want daarvoor zijn maar twee mensen nodig. In Indië werd verder gezwommen. In de jaren '20 en '30 werden in de grote plaatsen moderne zwembaden gebouwd. De ontwikkeling van de georganiseerde sport in Indië moeten we dan ook vooral zoeken in en rondom de grotere steden.

Maar misschien was de potentiële groep sporters ook kleiner dan op papier zou lijken. Nederlandse jongens en jongemannen werden regelmatig naar Nederland gestuurd voor middelbaar en hoger onderwijs en zo viel een belangrijke doelgroep sporters voor een groot deel weg. En dan was er nog het probleem van buitenlands verlof en de voortdurende overplaatsingen. Zodra iemand zich genesteld had in een plaats, en actief ging worden binnen een sportvereniging, volgde overplaatsing.

Die afwachtende houding van de Nederlandse bevolkingsgroep ten aanzien van sport gold ook voor gymnastiek en turnen. In het leger werd wel aan schermen gedaan, maar dat was geen sport waarmee je grote massa's burgers op de been kreeg. Naast de eerder genoemde Engelsen, waren er ook nogal wat Duitsers werkzaam bij verschillende handelsfirma's in Batavia. Ze richtten op 10 september 1866 de *Deutscher Turnverein* op, plaats van handeling: de koffiekamer van de Schouwburg van Batavia. Aanleiding was een oproep van 29 augustus 1866 van een provisorisch comité onder leiding van de heren J.Fr. Daumiller, H. en E. Sander, notaris P.C. Simon en Julius Brüssel, die allen in Batavia woonden. Ze wilden zich, in navolging van de grote turnbeweging in Duitsland onder Vater Jahn, wijden aan de turnsport. 'Die nächste Zweck der Turnverein ist seine Mitgliedern Gelegenheit und Anleitung zu regelmässigen Körperübungen zu geben und für Verbreitung des Deutschen Turnen zu wirken.'² Ruim tien jaar later, in 1878, werd de eerste Nederlandse gymnastiekvereniging in Indië opgericht, *Olympia* in Batavia.

Na 1880 komt er bij de Nederlanders wat meer beweging in. In Makassar was tussen 1885 en 1887 een sportclub actief waar cricket, zwemmen, roeien, zeilen en atletiek beoefend werd. Overigens was het merendeel van de oprichters en eerste leden van deze club van Duitse oorsprong. Voetbal komt tot 1895 spaarzaam voor in Indië, een enkele gelegenhedenwedstrijd daargelaten. Meestal worden die wedstrijden gespeeld tussen leden van Engelse cricketclubs, met bemanningen van bezoekende Engelse schepen met af en toe een paar Nederlandse gastspelers. In 1893 wordt in Batavia de football- en cricketclub Rood-Wit opgericht door Nederlanders. Afgaande op de statuten en reglement speelden ze vrijwel uitsluitend cricket. Het is in Soerabaja dat in 1895 een HBS-leerling van Engels-Armeense afkomst een voetbalclub opricht, John Edgar. Het zou nog bijna een jaar duren eer er een andere club was opgericht, vermoedelijk op dezelfde HBS. En toen was het zover: Sparta voetbalt tegen Victoria, op 25 oktober 1896. In de krant staat nadien te lezen: 'Zoo behoort dan de eerste voetbalwedstrijd die in Soerabaja plaats gehad heeft, weer tot het verleden. Het was eene warme, maar goed geslaagde match, en het vrij talrijk opgekomen publiek heeft zich klaarblijkelijk goed beloond voor de moeite van het vroeg opstaan. Victoria won den toss en om 6 1/2 uur nam het spel een aanvang. Deze club was voorzeker de sterkste en heeft het dan ook van Sparta gewonnen met 6-1 goals. Toch hebben de Spartanen zich, leden van zulk een jonge vereeniging als zij waren, goed gehouden, doch de ongeoefendheid bleek meermalen.'³

Vanuit Soerabaja breidde het voetbal zich als een olievlek uit. Batavia volgde snel, daarna andere steden en eilanden. Ook de militairen deden van ganser harte mee, al gooide een maatregel in 1905 roet in het eten. Meerderen en minderen mochten niet in hetzelfde elftal, en niet tegen elkaar spelen, zo besliste de legerleiding. Dat gaf maar aanleiding tot ongewenste verhoudingen. We komen hier haast ongemerkt bij de tweede vraagstelling van dit artikel namelijk die naar de raciale tegenstellingen in de sport.

Gekleurde tegenstellingen

Het officierscorps van het KNIL was voor het grootste deel van Europese afkomst. Voor de rest van het leger gold dat niet. De grens tussen meerderen en minderen werd daarmee ook een etnische scheiding. Fnuikend voor een brede ontwikkeling van het Indische sportgebeuren was de verzuiling. Waar in Nederland verzuiling optrad volgens godsdienst en levensovertuiging, kende Indië, ook officieel, een driedeling op basis van etniciteit. Godsdienst speelde in Indië niet zo'n domi-

nante rol als in Nederland. In Indië werd veel meer op afkomst en etnische oorsprong gelet. De samenleving kende drie onderscheiden categorieën. De eerste bestond uit Europeanen en daaraan gelijkgestelden. Onder die laatste groep vielen, naast de Japanners, ook kinderen van Europese vaders en inlandse moeders die erkend waren. De vaders konden voor hun kinderen, of later de kinderen zelf, een verzoek indienen om als 'Europeaan' door het leven te gaan. Veel Indo-families hoorden bij die groep. De tweede categorie bestond uit Vreemde Oosterlingen: Chinezen, Arabieren, Bengali etc. De derde categorie, verreweg de grootste, vormde de Inlandse bevolking. Die driedeling gold voor vrijwel alle maatschappelijke terreinen. Dat onderscheid werd bijvoorbeeld ook gemaakt bij de trein (drie tariefklassen), bioscopen en andere openbare vermakelijkheden.

Buiten het leger waren de meeste clubs en verenigingen samengesteld volgens de driedeling hierboven geschetst. In de oudste statuten van sportclubs zijn bijna geen discriminatoire bepalingen te vinden, slechts bij de Chinese clubs zijn tot de jaren dertig bepalingen over verplichte Chinese afkomst opgenomen. Er waren clubs waar alleen volbloed-Europeanen speelden, er waren clubs voor Indische jongens, clubs voor Chinezen, voor Armeniërs, en voor Indonesiërs. De verscholen discriminatie bleef dus op papier onuitgesproken, maar bestond wel degelijk. Je zou het als Europeaan toch niet wagen om je aan te melden bij een inlandse club. In plaatsen, waar de markt voor potentiële voetballers klein was, nam men die ongeschreven regels niet zo nauw. Daar waren wel competities tussen elftallen van allerlei etnische afkomst. Dat brengt ons op het vaak gehoorde verhaal dat bij het zwembad in Bandung en ook in Batavia een bordje te zien zou zijn geweest: 'Verboden voor honden en inlanders'. Over dat vermeende bordje is veel geschreven, maar nooit is een foto daarvan opgedoken of enig ander bewijs. Dat bordje heeft er waarschijnlijk nooit gehangen. Wel hanteerden zwembaden aparte uren voor Europeanen en inlanders, een subtiele vorm van scheiding. Maar ook in Nederland anno 2012 zijn de zwembaden niet voor iedereen op alle uren open: vrouwenzwemmen, babyzwemmen en ga zo maar door.

Veel beoefende sporten in Indië

De populairste sport in Indië was en is zondermeer voetbal, en dat gold voor alle bevolkingsgroepen.⁴ Begonnen op de HBS in Soerabaja, ontstonden overal in het land voetbalclubs. Dat leverde een probleem op. Zeker voor een normale nationale competitie waren de grote afstanden en het moeizame reizen bezwaarlijk.

Daarom speelden de clubs meestal binnen hun eigen stad. Een uitzondering vormden de Stedenwedstrijden, die vanaf 1914 werden gehouden. Alleen bij de Stedenwedstrijden ontmoetten de clubs tegenstanders uit een andere stad, maar dan ook nog alleen op het eiland Java. De organisatie van de voetbalcompetities was derhalve veelal een plaatselijke aangelegenheid en de Nederlandsch-Indische Voetbalbond (NIVB) opgericht in 1919, kon slechts op afstand zaken regelen in de gaten houden. Deze voetbalbond behartigde alleen de belangen van de 'Europese' clubs. Daarom bestond er ook een aparte Chinese voetbalbond en richtten de Indonesiërs in 1930 een eigen voetbalbond op die nog steeds bestaat, de PSSI. Mede omdat de oprichting van de PSSI enigszins in het teken stond van het opkomende nationalisme waren de contacten tussen NIVB en PSSI spaarzaam en moeizaam.

Het hoogtepunt voor het Indische voetbal was de deelname aan de Wereldkampioenschappen in Frankrijk, in 1938. Omdat Japan afgevallen was, kwam er een plaats voor een ander Aziatisch land vrij, dat werd Indië. Na het sluiten van een (tijdelijk) gentlemen's agreement tussen NIVB en PSSI en de Chinese Bond ging een gecombineerd elftal (Europeanen, Chinezen en Indonesiërs) naar Frankrijk. Het zou bij die ene keer blijven. Wel kwamen er in aanloop tot de Tweede

Wereldoorlog steeds meer Indonesische leden in de besturen van sportbonden, al waren dat veelal Indonesiërs uit de hogere klassen. Na 1945 veranderde dat natuurlijk, eerst langzaam maar na de overdracht in 1949, sneller.

Naast voetbal kende Indië ook beoefenaren van andere sporten. Bij de Chinezen waren boksen, later basketbal en tennis populair. Andere sporten opereerden meer in de marge, maar kenden wel een grote hoeveelheid toeschouwers, zoals bij motorraces, auto-rally's, wielervedstrijden, korfbal en atletiek. Sommige sporten kenmerkten zich door een sterke sociale component: bij zeilen en roeien was het sociëteitsgebeuren belangrijk en vormde daarmee een drempel voor deelname, dat aspect was bij voetbal minder prominent aanwezig.

Indisch sporterfgoed

Het is historisch gesproken heel jammer dat van al de oorspronkelijke sportclubs in Indië bitter weinig is overgebleven. Een uitzondering is de voetbalclub BVC uit Batavia, die nog steeds bij elkaar komt, nu als reünistenvereniging in Nederland. Tot voor kort was ook de COOVI (Club van Oud Voetballers en Officials uit Indonesië) in Den Haag actief. ROKI (Reünisten en Oud Korfballers uit Indonesië) organiseert wel nog steeds wedstrijden.

Twee Indonesische voetbalteams en hun aanhang (plaats onbekend) in 1934. Foto privé collectie auteur

Chinese badmintonners met hun behaalde prijzen te Batavia, omstreeks 1940. Foto privé collectie auteur

Bronnen voor Indische sportgeschiedenis zijn alleen aan te boren in kranten, tijdschriften en memoires. Maar dan doet zich het probleem van de beschikbaarheid van Indonesische stukken van vóór de oorlog voor. In het sportmuseum in Jakarta lijkt de sportgeschiedenis van Indonesië te beginnen in 1945, met een paar vooroorlogse aandachtspunten zoals de oprichting van de PSSI en de trip naar Frankrijk in 1938. Er lijkt een volledige breuk te zijn tussen Indië en Indonesië. En toch lopen de lijnen, zij het nu anders gekleurd, door. De meeste Indische bonden van vóór de oorlog zijn overgenomen, opgeslokt of gefuseerd met de Indonesische counterparts. De infrastructuur (stadions, clubgebouwen, trainingsfaciliteiten, pers en propaganda, samenwerking met stadsbesturen) zijn onveranderd overgenomen.

De contacten op sportgebied tussen Nederland en Indonesië worden ook niet helemaal verbroken. Regelmatig hebben Nederlandse coaches (Wiel Corver, Wim Rijsbergen bij voetbal, en Wim van Dijk en Diederik de Boorder bij roeien) de banden verstevigd of opnieuw aangeknoopt.

Voetbal in Indonesië is ongekend populair, de fans zijn er fanatieker dan waar ook, de resultaten blijven helaas achter. De voetballer met de meeste Tweet-aanhangers in Indonesië is Irfan Bachdim die van FC Utrecht terugging naar het geboorteland van zijn vader en inmiddels ook gekozen heeft voor de Indonesische nationaliteit.

Badminton werd een twintigtal jaar geleden onder handen genomen; geheel toevallig was de toenmalige vice-president van Indonesië ook voorzitter van de badmintonbond en binnen een paar jaar kende iedere stad in

Indonesië badmintonhallen, grossierde Indonesië in Aziatische, Wereld en Olympische titels. Dat zou met

voetbal ook kunnen: een land met een bevolking van 250 miljoen mensen dat slechts de 170e plaats inneemt, dat valt niet met elkaar te rijmen. Zolang de voetbalsport (en ook wel andere sporten in Indonesië) gedomineerd worden door corruptie, achterhaalde trainingsmethodes, persoonlijke vetes en weinig discipline, zal een verbetering nog lang op zich laten wachten.

Conclusie

De georganiseerde sportbeoefening in Indië is laat op gang gekomen. Voortrekkers daarbij waren de Engelsen en de Duitsers; de Nederlanders volgden op afstand. Belangstelling voor sport was er wel degelijk, maar lichamelijke opvoeding en in het kielzog daarvan sport, nam in Indische samenleving een bescheiden plaats in vergeleken met Nederland.

De ontwikkeling van de georganiseerde sportbeoefening werd gehinderd door de openlijke en verholde etnische scheidslijnen die in de Indische samenleving getrokken waren. Binnen elk van de drie benoemde bevolkingscategorieën werd gesport, maar van een onderlinge uitwisseling was geen sprake.

Pas na de Japanse bezetting kwam het proces van samensmelten van de categorale sportorganisaties op gang. Dat versnelde na de overdracht in 1949. De moeilijkheden die de Indonesische sportwereld nu kent, zijn niet zozeer te wijten aan historisch raciale tegenstellingen, maar wellicht aan zaken als persoonlijke en financiële belangen.⁵ Gelukkig beoefenen de Indonesiërs hun sporten wel met volle overgave en met enthousiasme. Eigenlijk hoort het daar bij sport ook om te gaan.

1 Korthedshalve zal verder over Indië gesproken worden, en niet over Nederlands-Indië.

2 Kort geschiedkundig overzicht in *Deutsches Jahrbuch für Niederländisch-Indien*. (Batavia, 1925), 122-123. aanvullingen in *Jahrbuch* 1928, 1930 en 1935. Voorts E. Helfferich 'Zum 60-jährigen Jubiläum des Deutschen Vereins, früher Deutscher Turnverein, Batavia', in: *Deutsche Wacht*, 1926, nr. 9, september, 1-6.

3 *Soerabajaasch Handelsblad*, 25 oktober 1896.

4 W. Berretty, *40 jaar voetbal in Ned. Indië, 1894-1934* (Soekaboemi 1934).

5 Literatuur is te vinden in: Wilfred van Buuren; met Peter Los en Nico van Horn, *Bibliografisch apparaat voor de Nederlandse sportgeschiedenis* (2006), met aanvullingen op: www.desportwereld.nl.

Nico van Horn studeerde in Leiden sociaal-economische geschiedenis. Werkte als historicus bij de Nederlandse Bank en is sinds 2004 archivaris bij het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden. In die hoedanigheid bereidt hij een publicatie over sport in Indië voor. Is een kenner van de geschiedenis van de roeisport, die hij zelf graag beoefende.

Van vrijetijdsbesteding van ‘nietsdoenden’ naar vorming buiten schoolverband

De geschiedenis van de Haagse sport tot aan de Tweede Wereldoorlog

Dolf Pouw

Inleiding

De auteurs van veel boeken over de geschiedenis van Den Haag besteden nauwelijks aandacht aan de ontwikkeling van sport en geen enkele aandacht aan de lichamelijke opvoeding. Van Doorn (2002), die daarop wijst, roept mensen op om dit hiaat op te vullen. In dit artikel wil ik die handschoen oppakken.

Ik beschouw de sport en de lichamelijke opvoeding als een onlosmakelijk onderdeel van het sociaal-culturele leven en derhalve als ‘mensenwerk’ [Luyten (1962; 1969), Berger en Luckmann (1980), Lange (1979) en Giddens (1984)]. Aan Berger en Luckmann ontleen ik de volgende opvatting:

Gesellschaftsordnung ist nicht Teil der ‘Natur der Dinge’ und kann nicht aus Naturgesetzen abgeleitet werden. Sie besteht einzig und allein als ein Produkt menschliches tuns.¹

Bovenstaande geldt ook voor De Knop (1998) als hij sport op de volgende wijze duidt:

Wij zijn diegenen die de sport creëren, wij denken dat dat ergens ‘van boven’ komt, maar dat sport kan je veranderen, je kan de spelregels veranderen, ook de waarden en normen van de sport kan je veranderen.²

Omdat ik sport zie als een sociale constructie, besteed ik aandacht aan het sociaal-culturele leven eind 19de en begin 20ste eeuw en het interbellum, de jaren tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Respectievelijk de tijd waarin ook in ons land de sport en de lichamelijke opvoeding tot ontwikkeling worden gebracht en de tijd van de *roaring twenties*, de jaren met een sociale, artistieke en culturele dynamiek die in de jaren dertig zullen eindigen in de *Great Depression* van de *Wallstreet Crash*.

Voor de studie naar dit onderwerp heb ik veel bronnen geraadpleegd. De belangrijkste zijn het Haags Gemeentearchief, de edities van *Het Vaderland, Staat- en Letterkundig Nieuwsblad*, waarin opgenomen ‘De Nieuwe

Courant’ in de jaren 1920-1945³, de serie onderzoeken in het kader van ‘de Nederlandse cultuur in Europese context’ en een groot aantal proefschriften en studies op het terrein van de sport en de lichamelijke opvoeding. De informatie over de gemeentelijke bemoeienis met de sport en de lichamelijke opvoeding is gebaseerd op de *Handelingen van den Gemeenteraad van ‘s-Gravenhage*.

Ik maak veelvuldig gebruik van citaten en foto’s uit geraadpleegde boeken, uit de Beeldbank van het Haags Gemeentearchief (HGA) en van historische websites op internet. De citaten geven bijvoorbeeld veel informatie over de sfeer tijdens sportevenementen en hoe het er aan toe gaat in sportverenigingen. De foto’s illustreren dat en laten bijvoorbeeld de ontwikkeling van de sporttenues, sportattributen en sportvoorzieningen zien.

Het mag duidelijk zijn dat bovenstaande aanpak heel veel materiaal heeft opgeleverd. In dit artikel richt ik mij op twee vragen die vooral met sport in Den Haag te maken hebben:

- bestaat er zoiets als Haagse sport? en
- welke rol hebben de Nederlandsche Corinthians in de sportontwikkeling gespeeld?

Het sociaal-culturele leven eind 19de en begin 20ste eeuw

In de negentiende eeuw bestaat Den Haag uit drie stadsdelen: het Voorhout en omgeving, het Hofkwartier en Buurtschap 2005. Voor de ontwikkeling van de sport en de lichamelijke opvoeding zijn het Voorhout en omgeving en Buurtschap 2005 de belangrijkste stadsdelen.

Het Voorhout en omgeving is in de 19de eeuw het centrum van de macht in ons land. Dit stadsdeel wordt bewoond door de koninklijke familie en de hofhouding van ‘nietsdoenden’ waaronder veel adel zoals de baronnen Van Brienen van de Groote Lindt waarover later meer.

Met de 'nietsdoende klasse' - een begrip ontleend aan de socioloog Veblen, (1974) - wordt gedoeld op het Haagse conglomeraat van magistraten, adel, het koninklijk gevolg en hoge militaire officieren. De activiteiten van deze groepen zijn weliswaar gevarieerd, maar hebben als gemeenschappelijk economisch kenmerk dat zij niet-productief zijn. We moeten daarbij denken aan 'nietsdoen' in de vorm van het afleggen van visites, het maken van rijtoeren, het lid worden van clubs, het bijwonen of beoefenen van spel en sport, en het houden en fokken van (huis)dieren die de naam hebben edel en mooi te zijn. Vooral renpaarden, want die zijn duur, en deels nutteloos. Kortom: de in het oog lopende verspilling van waardevolle goederen als middel om het eigen prestige te onderstrepen.

Het valt dan ook te verwachten dat de 'nietsdoende klasse' zich op grond van haar geprivilegieerde positie niet ontvankelijk zal tonen voor een verandering van het sociaal-culturele leven. De 'nietsdoende klasse' is haast per definitie conservatief. Veblen (1974) merkt daarover op:

Het conservatisme van de nietsdoende klasse is zo'n opvallende trek, dat het langzamerhand zelfs als een teken van achtenswaardigheid erkenning heeft gekregen. Conservatisme is gepast, omdat het een kenmerk van de hogere klasse vormt. En omgekeerd is vernieuwing, die immers van de lagere klassen uitgaat, vulgair.⁴

Ik wijs op dat laatste punt omdat dit een rol speelt bij het gedachtegoed van de Nederlandsche Corinthians.

In de directe omgeving van het Voorhout bevinden zich niet minder dan zeven sociëteiten. Gelegenheden waar leden van de heersende macht elkaar kunnen ontmoeten.

Deze sociëteiten staan model voor de latere structuur en cultuur van het Haagse bolwerk van amateuristische sportverenigingen, Het verklaart ook waarom verenigingen in de Haagse takken van sport vaak een ballotagesysteem kennen en regels voor het maximum aantal leden dat de vereniging mag hebben.

Buurtschap 2005 is in die tijd allereerst 'de maag van Den Haag', de Denneweg is een straat met veel winkels die de bewoners van het Voorhout van levensmiddelen voorzien. Daarnaast is het ook het militaire centrum van ons land. In de directe omgeving van de Denneweg zijn maar liefst drie kazernes te vinden: de Frederiks-, de Oranje- en de Alexanderkazerne. Dat is niet vreemd

want de veiligheid van koninklijke familie en de hofhouding moet immers worden gewaarborgd. Verder is het Buurtschap ook het onderwijskundige centrum van Den Haag. In 1909 wordt er het Nederlands Lyceum gevestigd, het eerste lyceum in ons land. En het is ook het culturele centrum van Den Haag, met onder andere de Koninklijke Schouwburg, de Princesseschouwburg, de Pulchri Studio en de Haagsche Dierentuin.

Haagse takken van sport

De sociaal-culturele situatie in deze twee stadsdelen verklaart grotendeels waarom juist in Den Haag takken van sport als de paardensport - met name de concoursen hippique, golf - populair onder de 'nietsdoenden' en schieten en schermen - veel beoefend door legerofficieren en onderofficieren- zo populair zijn. Het zijn alle takken van sport die door Haagse aristocraten en welgestelden worden georganiseerd en bestuurd. Deze bestuurders vervullen nationaal en ook internationaal een prominente rol in de ontwikkeling en stimulering van hun tak van sport. De eerste Haagse sportverenigingen hebben een sterk elitair sociëteitskarakter en de leden, voornamelijk aristocraten, welgestelden en studenten, leveren voor die tijd op sportief gebied top-prestaties.

Net als zoveel leden van Europese koningshuizen, aristocraten en andere 'nietsdoenden' is Arnoud Nicolaas Justinus Maria van Brienen van de Groote Lindt een groot paardenliefhebber. Hij laat in 1882 op zijn landgoed Clingendael een 2100 honderd meter lange, ovale renbaan aanleggen, die na zijn dood in 1903 door de nieuwe eigenaar, Jochems, wordt uitgebouwd tot 'het Mekka van de internationale draf- en rensport in ons land': Duindigt. Verder is hij enige tijd voorzitter van de Nederlandsche Harddraverij- en Renvereniging.

Behalve de paardensport stimuleert hij nog andere takken van sport. Hij laat op Clingendael ook tennisbanen en een 9-holes golfbaan aanleggen en in 1894 opent hij The Old Clubhouse, dat uitgroeit tot de eerste golf- en countryclub met tennisbanen, een schietbaan - waarop de Jachtvereniging Nimrod schietoefeningen en een jaarlijkse wedstrijd mag houden - en een croquetveldje. Het is een sportclub van gelijkgestemden die in de openlucht hun vrije tijd doorbrengen met lichamelijke ontspanning.⁵ Met andere woorden, een sportsociëteit in de openlucht.

Om het aristocratische karakter van de Haagse concoursen hippique te tekenen volgt een citaat uit het verslag in *Het vaderland* van een concours hippique van 4 juli 1914:

Toeschouwers bij een concours hippique in Zorgvliet, 1909.
Bron: Beeldbank Haags Gemeentearchief

De fleurigheid was er helemaal uit, dien eerste regenachtigen Dinsdag, en geen stafmuziek van het regiment huzaren, noch het verdienstelijke strijkje, dat de meest moderne wijsjes liet hooren, kon de stemming er in brengen.

Wat men het meest miste, was de aanwezigheid van het beste wat Den Haag kan bieden: de Haagsche vrouw! Zonder háár is een concours hippique geen half, doch slechts een kwart werk; zij moet kleur, fleur en geur aan het paardenfeest geven: zij weet en zij beseft dus haar onmisbaarheid.

Woensdag heeft ons vergoeding gebracht; met den zonschijn heeft de betere helft van de Haagsche bevolking haar intrede op de wandelpaden tusschen ring en tribunes gedaan. Zoo is Den Haag op zijn aller-

best! Wie waagt dit te ontkennen? Maar de mondaine gebeurtenis blijft behouden: zóó wil de heerscheresse van de residentie: de Haagsche vrouw!

Ook bij andere sportevenementen zoals de populaire schietwedstrijden, kan men een soortgelijk publiek ontwaren.

De Haagse sportverenigingen in die tijd hebben het karakter van sociëteiten voor aristocraten en welgestelden. Het eerste bestuur van de Koninklijke Haagsche Golf- en Country Club bestaat in 1893 uit: erevoorzitter sir Horace Rumbold; voorzitter baron Van Brienen; secretaris Charles des Graz; penningmeester baron van Wassenaer van Rosante en de leden graaf Van Limburg Stirum, baron Van Pallandt, graaf Dumonceau, baron Groeninx van Zoelen en hofmaarschalk baron Clifford.

Van 1899 tot 1909 heeft er een tweede Haagse golfclub bestaan: de Oranje Golf Club op Scheveningen.

Deze club wordt opgericht door een *reverend*, een Engelse geestelijke, en een handvol van zijn vrienden. Met het doel om residerende ambassadeurs en andere 'voornamen vreemdelingen' - dat wil zeggen: van adel, rijk of diplomaat - de gelegenheid te bieden om golf te spelen. Het is in die tijd een mondaine club met een handjevol leden.

De in 1888 opgericht tennisvereniging Leimonias speelt aanvankelijk op De Bataaf. De Haagse chroniqueur Gram schrijft in 1893 over het tennis op De Bataaf:

Publiek bij de 16de Nationale Schietwedstrijd op de Nationale Schietbaan in Loosduinen, 1915.

Bron: Beeldbank Haags Gemeentearchief

'Zolang het seizoen het slechts toelaat, verzamelen zich daar eene vlucht levensluchtige jonge dames en heeren, die zich er in de zonderlingste kostumen met dit onderhoudende balspel bezighouden.'

De afgeschermdde banen en de:

'(...) kleurige en dikwerf bont toegetakelde spelers en speelsters doen hem denken aan allerlei vogels in een dierentuin, die ieder in het voor hen afgepaald en omheind gedeelte rondhuppelen. Nu eens plotseling verwoed een heftig aanloopje nemen, dan weder als een ibis of een juffertje Van Nubië eensklaps stilstaan en het hoofd omdraaien.'

Enkele leden van Haagse tennisvereniging H.L.T.C. Leimonias in 1904; v.l.n.r. N. Broese van Groenou, Scheurleer, Van Haaften, A. Broese van Groenou Bron: www.tennismuseum.nl

En er zijn meer Hagenaars die vinden dat serieuze mensen zich niet moeten inlaten met dit soort 'ongezonde drukdoenerij'. Sterker nog, tennissers die in die tijd met hun naam in de krant verschijnen, kunnen er zelfs nadelige gevolgen voor hun carrière van ondervinden. Daarom kiest K.W.A. Beukema toe Water de schuilnaam K.W. Adrian, C. Ridder van Rappard het pseudoniem S.P. Eler en treedt Anthonie van Aken als tennisser naar buiten onder schuilnaam A.N. Thonie.

De naam Broese van Groenou en Beukema toe Water, maar ook die van andere aristocraten en welgestelden, als Van Hoboken van Hoedekenskerke, graaf van Bylandt, Van Tuyll van Serooskerken, Van Hogendorp, Coops, Feith en van legerofficieren als Bischoff van Heemskerck kan men in verschillende takken van sport (tennis en voetbal) tegenkomen in Den Haag.

Het sociaal-culturele leven in het interbellum

In het interbellum leiden de veranderingen in de sociaal-culturele situatie tot een sterke toename van (arbeiders) sportverenigingen en tot meer frivoliteit in de programma's van sportevenementen en feesten van sportverenigingen.

In het interbellum wordt in Den Haag een groot aantal (arbeiders)voetbalverenigingen opgericht. In buurten, bij bedrijven, op kantoren en in alle geloofskringen. Voor deze verenigingen worden ook eigen bonden opgericht, zoals in 1925 de Residentie Voetbal Combinatie die in 1927 overgaat in de Haagsche Kantoor Voetbal Bond (HKVB). En wat verder weg in 1919 de Diocesane Haarlemse Voetbal Bond (DHVB) met een district Den Haag. Vele van deze verenigingen beginnen hun 'carrière' in de 'kelder', de derde en vierde klasse van de Haagsche Voetbalbond, maar klimmen binnen tien jaar op naar de landelijke NVB. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de oorspronkelijke eliteverenigingen beducht voor ze zijn.

Tabel 1 Aantal voetbalclubs in de vijf grootste voetbalsteden, 1920/21 – 1940/41

1920/21	1930/31	1940/41
Amsterdam (171)	Amsterdam (181)	Amsterdam (185)
Rotterdam (46)	Rotterdam (163)	Rotterdam (180)
Utrecht (40)	Den Haag (67)	Den Haag (130)
Den Haag (27)	Utrecht (50)	Utrecht (48)
Haarlem (21)	Nijmegen (32)	Nijmegen (38)
(Bron: Mol, 1998: 90)		

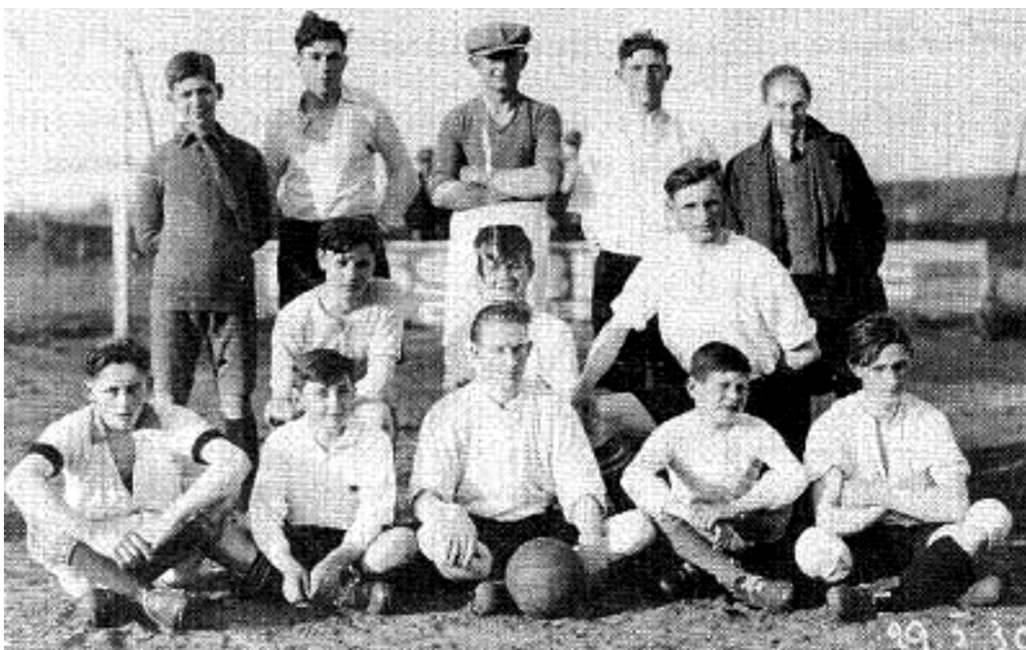

Het elftal van HVV uit 1896, staande v.l.n.r. K. Beukema toe Water, Schlusen en F. Beukema toe Water; zittend achter v.l.n.r. Coops, Van den Bosch, Kleyn, De Graag; zittend voor Pannekoek en Van Braam, Houckgeest, Monod de Froideville en Broese van Groenou.

Bron: www.dehaagsevoetbalhistorie.nl

De cijfers van Mol (1998) in tabel 1 tonen aan dat Den Haag door de ontwikkeling van het arbeidersvoetbal in het interbellum zijn achterstand in clubs ten opzichte van Amsterdam en Rotterdam relatief snel inloopt.

Voor de Wagenstraat en directe omgeving is het centrum van de Haagse frivoliteit. Men kan in bijna elk café-restaurant van enige omvang, onder het genot van

*Het elftal van Maastricht uit 1930; achterste rij v.l.n.r. Van Duinen, H. Wilke, Langerak, Smit en K. de Winter; middelste rij v.l.n.r. L. Wilke, Strang en Kooij; voorste rij v.l.n.r. De Vos, Vink, T. de Winter, Meere
Bron: www.haagsevoetbalhistorie.nl*

Het kampioenselftal van Scheveningen uit 1926. Bron: www.dehaagsevoetbalhistorie.nl

een drankje of tijdens het Thé-dansant, luisteren naar de muziek van een strijkje, al dan niet vergezeld van een zanger, zangeres of humorist. Deze dansgelegenheden moeten aan strenge politievoorschriften voldoen, anders krijgen zij geen toestemming.

Het Scalatheater is het centrum van het vermaak en cultuur dit gebied. Dit theater is in 1918 net verbouwd en bevat alle toen denkbare glamour en glitter. Henri ter Hall en Louis Bouwmeester voeren er hun revues op, met sterren als Buziau, Louis Davids en Lou Bandy en Snip en Snap.

Om een indruk te geven van de frivoliteit van de programma's van sportevenementen en -feesten volgt het programma na de pauze van het zesdaagse ruitersfeest voor 'de H.H. Officieren, Onderofficieren, Korporaals en Manschappen van het Regiment Huzaren, ter gelegenheid van de 120ste herdenking van de oprichting van het Stamregiment in 1934':

PAUZE

Marokkinade, een spel van mensenwee in de Sahara.

Burlesk-Dramatisch gebeuren, zonder woorden, met Sabelgekletter en Kruitdamp.

Tekst en spelleiding van Nico de Jong.

Tussen de nummers (van het gehele programma DP) optreden van de Clowns: Billy, Eugse en August.

Een 'burlesk-dramatisch gebeuren' en zeker het optreden van clowns komen voor het interbellum niet voor in het programma van een ruitersfeest. Hooguit 'stafmuziek van het regiment huzaren en een strijkje dat moderne wijsjes laat horen'.

De Nederlandsche Corinthians

De sterke toename van arbeiderssportverenigingen in het interbellum leidt in Den Haag tot een veel fellere 'standenstrijd' tussen de oude eliteverenigingen en deze arbeidersverenigingen dan elders in ons land. En niet alleen in voetbal, maar ook in tennis en hockey.

In de beginjaren verstoren de (arbeiders)voetbalverenigingen de bestaande verhoudingen nog niet zo sterk, de eliteclubs weten hun dominante posities nog redelijk te behouden. Maar in de eindjaren twintig roept de ontwikkeling van het volksvoetbal steeds meer problemen op en in een laatste poging om het voetbal in de eliteclubs te beschermen, wordt in 1921 in Den Haag de vereniging de Nederlandsche Corinthians opgericht.

De naam Nederlandsche Corinthians is afkomstig van de Engelse voetbalclub *Corinthians FC* uit Londen, een

in 1882 opgerichte club van *gentlemen-amateurs* die alleen vriendschappelijke wedstrijden speelt tegen amateurclubs en zich weigert aan te sluiten bij de *Football League*, omdat de regels de club verbiedt te spelen om prijzen zoals bekerwedstrijden.

De Nederlandsche Corinthians geven een eigen periodiek uit: *De Corinthian*, *geïllustreerd weekblad voor amateursport*, *Nederlandsch Society Sportblad*. Het redactieadres is gevestigd aan Segbroeklaan 57 in Den Haag. Om een indruk te krijgen van hun gedachtegoed volgt een citaat van de Corinthian Mulier uit het *Jubileumboek KNVB 1889-1939*:

In het Gedenkboek van 1929, hetwelk ik weer eens opsloeg, vind ik op blz. 161 eenige regels over ruw spel. Ik schrijf daar: 'de studeerende jeugd en de eerste standen gevoelen zich meer tot andere sporten aange trokken. Aan wie de schuld?, reeds 5 jaar geleden heb in rigoureuze maatregelen tegen *zeer enkelen*, die als gemeene, gevaarlijke spelers bekend staan aanbevolen,

Een spotprent van de Nederlandse Corinthians
Bron: Van Buuren en Mol, 2000'

die buitengemeen streng te vervolgen. Het is geketst. Het gemeene spel is echter nog *verergerd*. De exodus van beschaafde jonge spelers is reeds eenige jaren aan de gang. Het gehalte van de Bondsleden heeft 'n wijziging ondergaan. Wij hebben een deel, het beste deel van onze leden en daarmee het *ethische-hoogstaande* deel van ons interne Bondsleven zien verwaarlozen en die kostbare fractie heeft reeds afscheid van ons genomen. Wat ik voorspelde is geschied. Thans zijn die misdadig optredende typen hoe langer hoe meer op onze velden aan te wijzen. Het directe gevolg is: Het publiek leert begrijpen, dat de "hoge oomes" toch niet zo erg straffen. De toelating van niet uiterst gestrenge bestraffingen te velde, *infecteert het publiek* en de rauwe elementen daarin, belust op knokpartijen en het "winnen" van hun kornuiten, treden *intimiderend* op. De massa buiten de touwen kan desnoods den scheidsrechter wel "vinden" schreeuwt het.⁶

Daarom moet de NVB naar zijn mening al zijn middelen inzetten voor het oplossen van twee ernstige kwalen: het gevaarlijk spel en 'de revolutionaire neigingen van een deel van het publiek'.

De Nederlandsche Corinthians, beweren niet dat de spelers uit de arbeidersverenigingen 'schuldig' zijn aan deze negatieve ontwikkelingen. Dat zijn, zegt ook Mulier, de voetbalbestuurders. Zij willen hun sport, net als in Engeland, groot en populair maken. De bestuurders hebben evenwel kunnen zien dat een dergelijke drang tot popularisering leidt tot ongewenste professionalisering, met alle negatieve verschijnselen die daarbij horen. In onze tijd is dat zichtbaar in vergaande commercialisering en sponsoring, het weghalen van spelers bij andere verenigingen en het onzinnig hoog betalen van deze spelers.

Hockey wordt in Nederland, zeker in Den Haag, gespeeld in kleine clubs die geen enkele moeite doen om hockey populair te maken. In het begin van de jaren twintig telt Nederland dan ook niet meer dan ongeveer duizend hockeyers en evenveel hockeysters. In het interbellum voert HHV-ODIS Combinatie (HOC)⁷ aanvankelijk een conservatieve politiek ten opzichte van de ontwikkeling van de hockeysport. Als in 1926 wordt overgeschakeld op de internationale regels blijft ook HOC aanvankelijk nog met de 'Hollandse regels' spelen. Men vreest dat hockey te populair wordt en daardoor aan gezelligheid en amateurisme zal inboeten. Maar ook HOC gaat, zij het met tegenzin, overstag. Toch neemt HOC daarna nog menigmaal stelling tegen de toelating van clubs 'die het beschavingspeil van de gevestigde hockeywereld dreigen aan te tasten'.

In de Haagse tennisvereniging Leimonias vindt bestuurder en trainer Scheurleer het slecht voor de spelers van Leimonias als zij meedoen aan de landelijke clubcompetitie, tot 1928 houdt Leimonias zich dan ook hiervan afzijdig.

De Nederlandsche Corinthians staan in dit denken niet alleen.

Al veel eerder (1871) verwijst Tergouw in zijn standaardwerk over de volksvermaken in ons land naar de vechtpartijen onder beoefenaars en supporters van deze volksvermaken.

Miermans ziet dat:

flauwe en ruwe volksvermaken van dat moment als mastklimmen, strooplikken, koekhappen, palingtrekken, hanengevechten, boksen leiden alleen tot woeste opgewondenheid, ruwe zouteloze scherts, en uiteindelijk de panacé...de jeneverfles.⁸

Veblen beschouwt:

de overgave aan de sport, die niet alleen in actieve deelname, maar ook in de gevoelsmatige en morele steun tot uiting komen, is een uitgesproken kenmerk van de nietsdoende klasse, dat zij deelt met de delinquenten uit de lagere sociale klassen.⁹

Morris vergelijkt de voetballer met een jager, een krijger die over grote moed moet beschikken:

Op het moderne voetbalveld komt zoveel geweld voor, dat voor de spelers de opkomst op het veld voor het begin van de wedstrijd al een daad van moed is geworden. Dat blessuredreiging de stamhelden toch niet afschrikt, is te danken aan het feit dat algemeen aanvaard wordt dat geweld nu eenmaal bij sport hoort.¹⁰

Voetbal is oorlog geworden.

En Stokvis denkt dat:

de snelle uitbreiding van het aantal voetballers gedurende de jaren zestig zeventig maakte het binnen de verenigingen moeilijk om alle spelers op sportief gebied even zorgvuldig te instrueren en te vormen. Daar kwam bij dat het verlies aan betekenis van het amateurisme in de sport, ook daarmee nauw verbonden pedagogische opvattingen over 'fair play' aan betekenis inboetten.¹¹

Conclusie

Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben dat er zo iets bestaat als 'Haagse sport'. De concentratie van koninklijke familie, de 'nietsdoende' klasse, de politiek-bestuurlijke elite en de top van de zwaarmacht leidde in Den Haag eind 19de en begin 20ste eeuw tot de ontwikkeling van sporten die men in andere steden niet in die mate en met die resultaten beoefent. Dat geldt met name voor paardensport, golf, tennis, schieten en

schermen.

Maar niet alleen de soort sport is van belang, ook de wijze waarop de sport wordt beoefend. Haagse sportverenigingen hebben een sterk sociëteitskarakter. In de Haagse sportbeoefening zijn de nutteloze vrijetijdstijl van de 'nietsdoende klasse', het amateurisme, de kameraadschap en *fair play* de belangrijkste waarden en deze wil men ook beschermen.

En er zijn veel Haagse sportbestuurders die zich nationaal en internationaal intensief hebben ingezet om hun sport te stimuleren. Zoals baron Van Brienen van de Groote Lindt voor de paardensport. Niet alleen in die 'Haagse sporten' speelden Haagse ingezetenen een rol. Kolonel Scharroo een erkend paardrijder was bijvoorbeeld lange tijd voorzitter van Nederlandse atletiek unie en van 1924 -1957 IOC-lid. De bekende advocaat en procureur bij de Hoge raad mr. Rueb fungeerde als drijvende kracht in de schaakwereld.

De kritiek van de Nederlandsche Corinthians op de popularisering van 'hun' sport is gezien de ontwikkeling begrijpelijk. De Corinthians zijn misschien conservatief te noemen, maar ze wijzen terecht op de gevaren van de popularisering van de sport. Dat leidt, zeker in hun denken, tot verval van de genoemde waarden in de sportbeoefening en tot ongewenste professionalisering, verruwing en vandalisme. Zij zijn bespot om hun gedachtegoed, maar nuancering is op zijn plaats gezien de nog steeds voorkomende uitwassen in de sport.

Literatuur

Beckers, Th. (1983). *Planning voor vrijheid. Een historisch-sociologische studie van de overheidsinventie in recreatie en vrije tijd*. Wageningen: Vakgroep Sociologie.

Berger, P.L. & T. Luckmann (1980). *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit*. Frankfurt a. Main: Fisher Tassenbuch Verlag.

Buuren, W. van & P.-J. Mol. (2000). *In het spoor van de sport. Hoofdpijnen uit de Nederlandse sporthistorie*. Haarlem: Arcadia.

Doorn, H. van (2002). *Het leven gaat er een lichten gang. Den Haag in de jaren 1919-1940*. Zwolle: Waanders.

Franke, E. (1978). *Theorie und Bedeutung sportlicher Handlungen*, Schorndorf: Verlag Karl Hofmann.

Giddens, A. (1984). *The constitution of the society*. Cambridge: Polity Press.

Knop, P. De (1998). *Jeugdsport beleid: quo vadis? De noodzaak van kwaliteitszorg*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Koenen, M.J. & J.B. Drewes (1974). *Verklarend handwoordenboek der Nederlandse taal*. Groningen: Wolters Noordhoff.

Lange, J. (1979). *Handlungsfeld Schulsport. Didaktische Untersuchungen zur Gestalt und Gestaltung von Sport in der Schule*. Z.p

Luypen, W.A.M. (1962). *Existentiële fenomenologie*. Utrecht: Aula Boeken
Luypen, W.A.M. (1969). *Nieuwe inleiding tot de existentiële fenomenologie*. Utrecht: Het Spectrum.

Luypen, W.A.M. (1969). *Nieuwe inleiding tot de existentiële fenomenologie*. Utrecht: Het Spectrum.

Miermans, C.G.M. (1955). *Voetbal in Nederland. Een onderzoek naar de maatschappelijke en sportieve aspecten*. Assen: Van Gorcum.

Moorman, J., K.J.J. Lotsy, Jac. F. Lamey & A. van Emmenes (1939). *Jubileumboek K.N.V.B. Koninklijke Nederlandsche Voetbalbond 1889-1939*. Uitgever onbekend.

Morris, D. (1982). *Spel om de bal. Over tradities en rituelen, spelers en supporters in de fascinerende wereld van voetbal*. Amsterdam:.

Pouw, D. (1999). *50 jaar nationaal sportbeleid. Van vorming buiten schoolverband naar breedtesport*. Tilburg University Press.

Veblen, T. (1974). *De theorie van de nietsdoende klasse*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers

Rooij, M. (red.) (1964). *Voetballen toen en nu. Bundel opstellen verschenen ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de K.N.V.B.* Z.p.: KNVB. *Sportlijn* (1998). Gent: Bond voor Lichamelijke Opvoeding

Stokvis, R. (1989). *De sportwereld. Een sociologische inleiding*. Alphen a/d Rijn: Samson.

Vossenbergh, D.A. (1988). *Meningsvorming over sport in de periode 1919-1940; een inventarisatie van standpunten over een nieuw maatschappelijk verschijnsel*. Amsterdam: VU Uitgeverij.

Zandbergen, G. (1996). *Pim Mulier, ijdel maar weergaloos*. Amsterdam: Thomas Rap.

slaglegging tot berichten over de christelijke wandelsport en gymnastiek en tot de uitslagen uit de christelijke voetbal- en korfbalcompetitie; *De Tijd* verdeelt zijn sportkatern tussen berichten over de 'neutrale' en katholieke sportcompetities; *De Tribune* besteedt veel aandacht aan de 'eigen' *Rode Sport Eenheid* (RSE) en aanvallen op de 'burgerlijke' sport en *Het Vaderland* richt zich, zoals we zullen zien, vooral op de kleinere takken van sport die in Den Haag populair zijn, zoals schaken en schermen.

4 Veblen, 1974: 172.

5 Zie onder andere Koenen en Drewes 1974.

6 Mulier, in *Jubileumboek K.N.V.B. 1889-1939*: 152-154.

7 HHV staat voor Haagsche Hockey Vereeniging en ODIS voor Ons Doel Is Scoren.

8 Miermans 1955: 73.

9 Veblen 1974: 225.

10 Morris 1982: 155.

11 Stokvis 1989: 113.

Dolf Pouw studeerde na zijn opleiding tot vakleerkracht LO, onder andere vrijetijdswetenschappen aan de Universiteit Tilburg.. Daar promoveerde hij op het onderwerp 50 jaar nationaal sportbeleid. Werkte bij de Stichting Spel en Sport en het NISB als beleidsadviseur. Dook diep in de geschiedenis van de Haagse sport en lichamelijke opvoeding. Basketball beoefende hij op hoog niveau en bekleedde in die sport vele functies: van trainer/coach tot bestuurder.

Noten

1 Berger en Luckmann 1980: 55.

2 De Knop, in: *Sportlijn* 1998, 5:19.

3 Hierbij moet er op worden gewezen dat in de eerste decennia van de vorige eeuw de sport een prominente plaats in de Nederlandse samenleving weet te verwerven, wat tot uitdrukking komt in de aandacht die de pers aan sport besteedt. Nagenoeg ieder dagblad vult dagelijks enkele kolommen met sportberichten. Maar het aanzien van de sportjournalisten is gering en zij staan onderaan in de journalistieke hiërarchie. In het interbellum zijn er grote verschillen in de verslaglegging door de verschillende dagbladen. *De Telegraaf* richt zich vooral op de populaire takken van sport; het *Algemeen Handelsblad* op cricket en golf; *De Standaard* beperkt zijn ver-

COLOFON

De Sportwereld is een uitgave van Stichting de Sportwereld.

Hoofdredactie

Max Dohle

Medewerkers

Fons Kemper, Pieter Breuker, Henk Wals, Lex Heerma van Voss, Nico van Horn, Dolf Pauw.

Redactieadres

Stichting de Sportwereld

Postbus 11781, 1001 GT Amsterdam

E-mail: redactie@desportwereld.nl

Bankrelatie:

Rabobank Uitgeest 15.21.09.609

Kamer van Koophandel:

Amsterdam 41215142

ISSN: 15697169

Abonnementen

De Sportwereld verschijnt vier keer per jaar. Het magazine voor geschiedenis en achtergronden van de sport is alleen beschikbaar voor abonnees en medewerkers van Stichting de Sportwereld. Contributie per jaar: abonnees en medewerkers €20,00 instellingen €25,00. Zonder automatische incasso worden deze prijzen met €1,- verhoogd. U kunt abonnee worden door het Reactieformulier magazine op de website - onder de knop magazine - in te vullen en te verzenden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan met toestemming van de hoofdredactie.

De Sportwereld, magazine van stichting de Sportwereld, geeft informatie over activiteiten van de stichting. Daarnaast bevat zij artikelen, interviews, boekbesprekingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport. Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. De stichting bevordert sporthistorisch onderzoek en zet zich in voor het behoud van het sportief cultureel erfgoed. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten (lezingen, studiedagen en werkgroepen), door het vervaardigen van publicaties (nieuwsbrieven en boeken) en door het leggen van contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport.

STICHTING DE SPORTWERELD

Bestuur:

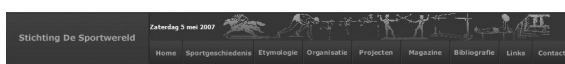
Pieter Breuker (voorzitter), Remco van Dam, Nico van Horn (secretaris) en Edwin Luttik (penningmeester)

Projectcoördinator:

Wilfred van Buuren

Webmaster:

info@desportwereld.nl

Welkom op de website van de Stichting De Sportwereld

Stichting De Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten, lezingen, studie- dagen en werkgroepen.

De stichting is in 1995 opgericht door Wilfred van Buuren en Oscar Steers.

Stichting De Sportwereld legt contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en de achtergronden van de sport. Leden zijn historici, sociologen, sporters, sportfans, verzamelaars en anderen. De stichting vervaardigt publicaties: nieuwsbrieven, boeken en handelingen. In het kwartaalijdschrift *De Sportwereld* verschijnen artikelen, interviews, boekbesprekingen, aankondigingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport.

NIUWS

03-05-07: Nico Scheepmaker Bekker = Kies het beste sportboek van 2006
03-05-07: Tweede editie sportfestival in 2006
28-04-07: Afscheid Zuiderpark ADO Den Haag - 10 memorabele momenten
23-04-07: Subsidieaanvraag OCW helpt erfgoedinstellingen te digitaliseren
17-04-07: Oude boekgeschiedenis van Nederland herontdekt - HGC110
15-04-07: Sportieve Erfgoeddag Sportmonument op 22 april 2007
11-04-07: Craft 60 - In de media
07-04-07: Heel 2007 feestjaar - 125 jaar Kon. Ned. Schaatsenrijders Bond

GESCHIEDENIS EN ACHTERGRONDEN VAN DE SPORT

Bestel hem nu!

SURF NAAR DE WEBSITE VAN MAGAZINE DE SPORTWERELD

WWW.DESPORTWERELD.NL